

Prof. dr hab. Elwira J. Kryńska
Katedra Historii Wychowania
Uniwersytet w Białymstoku

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Malwiny Sochy
pt.: *Opieka społeczna w Chełmie od XIX do I połowy XX wieku*
wykonanej pod kierunkiem naukowym
Prof. dra hab. Mariana Surdackiego w Instytucie Pedagogiki
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego /s. 207/

Pani mgr Malwina Socha przedmiotem badań uczyniła dobroczynność prowadzoną w Chełmie przez organy państwowe i osoby prywatne od XIX do I połowy XX wieku.

Z uznaniem należy przyjąć inicjatywę Profesora Mariana Surdackiego, zainteresowania tą problematyką młodych adeptów nauki, zwłaszcza że procedowana praca doktorska mgr Malwiny Sochy istotnie wzbogaca dotychczasowy stan wiedzy nad dziejami opieki społecznej Chełma. Wartość poznawcza dysertacji jest tym większa, że wiedza o pomocy potrzebującym na obszarach byłego zaboru rosyjskiego, zwłaszcza guberni chełmskiej bezpośrednio wchodzącej w skład imperium rosyjskiego, jest wciąż niewystarczająca. Ten niedosyt informacji jest konsekwencją bezwzględnej rusyfikacji kraju oraz zróżnicowanej sytuacji mieszkańców trzech zaborów. O ile ubodzy mieszkańcy zaboru pruskiego mieli zapewnioną pomoc, zgodnie z obowiązującą tam ustawą nakładającą na gminy obowiązek zapewnienia pomocy, to już w prawie austriackim z zakresu pomocy potrzebującym było prawem bardzo niejednolitym - stąd też nierzadko zdarzały się przypadki, że gminy nie interesowały się osobami wymagającymi wsparcia, pozostawiając je samym sobie. Natomiast na ziemiach zaboru rosyjskiego w praktyce opieka nad potrzebującymi ze strony państwa nie istniała - wspomniane urzędy były silnie zbiurokratyzowane, zajmowały się intensywną rusyfikacją Polaków i nie cieszyły się zaufaniem obywateli. Opieką nad ubogimi zajmowały się powstające z inicjatywy polskich społeczników stowarzyszenia dobroczynne, charytatywne i filantropijne, co znajduje potwierdzenie w badaniach przeprowadzonych przez Panią mgr Malwinę Sochę.

O wartości poznawczej rozprawy przesądza też jej warstwa faktograficzna i udokumentowanie źródłowe, co w przypadku badań z pogranicza pedagogiki i dziejów polityki społecznej, z zakresu historii wychowania ma istotne znaczenie. Świadczy bowiem o umiejętności gromadzenia faktów i ich selekcjonowania, a także o biegłości dokonywania oceny stanu zachowanych zapisów wykorzystywanych do tworzenia wizerunku przeszłości, w tym przypadku – 150 lat opieki społecznej w Chełmie.

Bazę źródłową recenzowanej pracy stanowią dokumenty archiwalne i literatura przedmiotu.

W istotny sposób o wzbogaceniu warstwy materiałowej dysertacji zdecydowała przeprowadzona analiza dokumentów zdeponowanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Lublinie, Archiwum Państwowym w Lublinie i w oddziale Archiwum w Chełmie oraz Archiwum Sióstr Służebniczek Dębickich.

Pani mgr Malwina Socha, aby wzbogacić materiał faktograficzny przeprowadziła też analizę źródeł internetowych.

Ważne uzupełnienie zbiorów archiwalnych stanowią sprawozdania z działalności Szpitala św. Mikołaja dostępne w Bibliotece im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, kroniki Parafii Mariackiej w Chełmie, Zespół Polski Czerwony Krzyż oraz Zespół Polski Komitet Opiekuńczy znajdujące się w Chełmskiej Bibliotece Publicznej. Autorka rozprawy przeanalizowała też dostępne czasopisma - „Kronika Nadbużańska” /1933-1939/, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” /1935-1936/, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2014, „Rocznik Chełmski” /1995, 2001, 2002, 2009/. Odwołała się także do literatury przedmiotu, głównie regionalnej i odnoszącej się do opieki społecznej. Wypada nadmienić, że całościowe ujęcie problematyki opiekuńczej zostało omówione w oparciu o publikacje profesora Mariana Surdackiego, specjalizującego się w historii opieki społecznej oraz Wiesława Partyki znawcy opieki społecznej na terenie Lubelszczyzny. Zachęcam też Autorkę do zapoznania się z monografią Artura Kokoszkiewicza, *Opieka społeczna jako zadanie państwa. Studium teoretyczne* (Lublin 2015). Jej autor zajmuje się nie tylko pojęciem opieki społecznej i jej rozwojem, ale wiele też uwagi poświęca modelom i typologii opieki społecznej.

Zgromadzony materiał źródłowy jest wystarczająco bogaty, by na jego podstawie dokonać rekonstrukcji opieki społecznej w Chełmie od XIX do I połowy XX wieku, Analizowane działania opiekuńcze zostały przedstawione w układzie problemowo-chronologicznym. Rozprawa jest bowiem monografią o profilu historyczno – pedagogicznym. Na ten charakter pracy wskazuje także Doktorantka, ale tej kwestii nie poświęca większej

uwagi, mimo że prace z zakresu historii wychowania podlegają szczegółowym dyrektywom metodologicznym - łącznie ze sformuowaniem problemów badawczych.

Niewątpliwie zgromadzony materiał źródłowy miał bezpośredni wpływ na strukturę rozprawy, która ostatecznie przybrała formę złożoną z pięciu rozdziałów, poprzedzonych wstępem, zakończoną podsumowaniem i wykazem bibliograficznym oraz aneksem, w którym zamieszczono materiał ilustracyjny dotyczący pomocy potrzebującym.

Rozdział pierwszy dotyczy szpitala św. Ducha, którego działalność została przedstawiona w na tle historii szpitalnictwa chełmskiego.

W rozdziale drugim Doktorantka omówiła działalność Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności i przybliżyła okoliczności jego powstania. Skoncentrowała się przede wszystkim na wspomaganiu ubogich chrześcijan zamieszkujących w mieście oraz powiecie chełmskim. Autorka rozprawy zwróciła też uwagę, że oferowano im pomoc poprzez prowadzenie sierocińców, przedszkola, kuchni, w której wydawano pożywienie bezpłatnie bądź za drobną opłatą, przytułku nocnego, w którym schronienie znajdowali ubodzy klasy robotniczej, przytułku przeznaczony dla starców i kalek, sali dla sierot i ochrony dziennej przeznaczonej dla dzieci do lat 7, których rodzice pracowali poza miejscem zamieszkania oraz czyteln i bibliotek. Mgr Małwina Socha przypomniała też wielkiego społecznika, wrażliwego na cierpienie i krzywdę – księdza prefekta Wacława Adamskiego – organizatora pomocy charytatywnej na rzecz najuboższych mieszkańców Chełma. Według Kazimierza Czernickiego, dzięki energii ks. Wacława Adamskiego, powstał w Chełmie Sierociniec, tzw. Ochronka Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczynności, natomiast w rozprawie omyłkowo wpisano ks. Stanisława Adamskiego /s. 45/. Równocześnie Doktorantka słusznie podkreśla, że najistotniejszym i najważniejszym zadaniem domu dziecka, poza opieką, było wychowanie oparte na poszanowaniu praw i obowiązków wobec siebie i przełożonych oraz Boga i Ojczyzny. Wyeksponowała też indywidualne podejście do każdego wychowanka. Podjęty wątek pedagogiczny jest oparty na archiwalnym materiale źródłowym, co czyni ten fragment pracy szczególnie ciekawym.

Rozdział trzeci poświęcony pracy samorządu administracyjnego, obejmuje kwestie opieki społecznej realizowanej przez Wydział Opieki samorządu miejskiego i powiatowego. Wiele też uwagi poświęcono akcji pomocowej prowadzonej przez Powiatowy Komitet Opieki Społecznej i Polski Komitet Opiekuńczy. Doktorantka ze szczególną wnikliwością opisała dobrowolną opiekę społeczną powołanych jednostek Komitetów, w tym: zakładów

opiekuńczych, kuchni ludowych, punktów dożywiania, pomocy dla uchodźców, przesiedlonych i ofiar katastrof żywiołowych.

W czwartym rozdziale Autorka odtworzyła działania pomocowe innych organizacji dobroczynnych – Towarzystwa Miłosierdzia Caritas, Polskiego Czerwonego Krzyża, Rodzinny Wojskowej, Policyjnej, Parafii Mariackiej, Towarzystwa Opieki nad Dzieckiem oraz przedstawiła aktywność dobroczynną osób prywatnych.

W ostatnim, piątym rozdziale Doktorantka skupiła się na opiece społecznej wobec mniejszości narodowych dwudziestolecia międzywojennego. Szczególną uwagę poświęciła rekonstrukcji pomocy świadczonej biednym Żydom, działalności „Ridnej Chaty”, Rosyjskiego Towarzystwa Dobroczynności i Chełmskiego Żeńskiego Kółka Dobroczynności. To historyczne ujęcie kwestii opieki społecznej mniejszości narodowych Chełma zasługuje na szczególne uznanie. Chełm bowiem jest przykładem miasta, którego struktura narodowościowa po 1945 roku uległa zasadniczej zmianie, z powodu wojennej hekatombi. O ile na początku XX wieku Polacy stanowili tylko jedną trzecią mieszkańców Chełma, ponieważ w mieście mieszkało wielu Rosjan, wojskowych i ich rodzin oraz trzecią grupą ludnościową byli Żydzi, to po 1945 roku Chełm stał się niemal jednolity narodowościowo. Było to spowodowane przede wszystkim prześladowaniem Żydów. Brutalna eksterminacja spowodowała, że istniejąca od średniowiecza społeczność żydowska w Chełmie przestała istnieć. Przetrwali tylko nieliczni. Niemały wpływ na zmianę struktury narodowościowej Chełma miały też czystki etniczne i przesiedlenia.

Opis zakładów dobroczynnych gminy żydowskiej Doktorantka rozpoczyna od działań pomocowych podjętych w 1916 roku przez Towarzystwo Rzemieślnicze Izraelitów i Towarzystwo Subiektów Wyznania Mojżeszowego i kończy rekonstrukcją działalności Towarzystwa Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej, które wspólnie z Rodziną Kolejową zorganizowało Tydzień Dziecka w maju 1938 roku. Inicjatywa tygodniowych obchodów dziecka w dwudziestoleciu międzywojennym była powszechnie akceptowana i prowadzona w wielu miastach II Rzeczypospolitej. Warto nadmienić, że Tydzień Dziecka obecnie jest „reaktywowany” i znajduje coraz większą rzeszę zwolenników, zwłaszcza wśród pracowników i studentów wydziałów pedagogicznych. Ma więc rację Autorka, że *historyczne ujęcie kwestii opiekuńczych i elementów wychowania jest dla dzisiejszego pokolenia cenną wiedzą* /cyt. za Autorką rozprawy, s. 187/.

Ponadto badania Pani mgr Malwiny Sochy nad przeszłością opieki społecznej są znakomitym uhonorowaniem cnoty miłosierdzia i współczucia na krzywdę bliźnich głęboko zakorzenioną w mieszkańcach Chełma, dzięki której mimo ograniczonych zasobów

finansowych, akcja pomocowa była szeroko zakrojona. Idea miłosierdzia, jak słusznie zauważa Autorka rozprawy *żyła w sercach chełmian* /cyt. za Autorką dysertacji, s. 186/.

Reasumując, tematyka poszczególnych rozdziałów została przedstawiona w sposób czytelny i przejrzysty z widocznym znanstwem omawianych kwestii. Autorka wykazała się wnikliwością i dociekliwością w analizowaniu podejmowanych zagadnień. Historyczno-pedagogiczne ujęcie kwestii opiekuńczych pozwoliło na wyeksponowanie dziejów chełmskiej pomocy społecznej i utrwalenie dokonań tych, którzy wyciągnęli pomocną dłoń do sierot, starców, biednych czy bezrobotnych. Natomiast symbolicznie pojawiają się elementy wychowania będące świadectwem celowych działań pedagogicznych rozwijających wrażliwość i umiejętności wczuwania się w potrzeby innych i niesienia pomocy wynikającej z pobudek miłości i troski o ich dobro. Być może jest to efekt niezbyt wyczerpującego zdefiniowania pojęcia pomoc społeczna i określenia rozwiązań prawnych przyjętych w odrodzonym państwie polskim, w tym wynikających z Ustawy o opiece społecznej z 16 sierpnia 1923 roku. W wymienionej ustawie zakres opieki społecznej zakładał jej dużo szerszy kontekst niż jedynie ofiarowanie wsparcia najuboższym obywatelom przez instytucje państwowe. Pomoc społeczna nie była pojmowana samodzielnie, ale jak komentował Ludwik Malinowski, łączono ją z trzema typami zagadnień, jak: działalność filantropijna, szkolno-wychowawcza, prowadzona zwłaszcza wobec ludzi dorosłych i jako wszelkie działania wynikające z konkretnych potrzeb na rzecz zabezpieczeń socjalnych.

Dysertację wieńczy podsumowanie i wnioski z badań oraz bibliografia, która uświadamia skalę i obraz przeprowadzonych badań. W wykazie bibliograficznym, zajmującym 4 strony /od s. 191 do 194/ Autorka wymieniła źródła archiwalne i internetowe oraz prasę i opracowania.

Wartość pracy podnoszą zamieszczone w niej fotogramy, tabele i aneks zawierający ciekawe materiały archiwalne. Znalazły się w nim: Testament Bartłomieja przełożonego szpitala św. Mikołaja, regulamin Chrześcijańskiego Towarzystwa Dobroczyńności, program Tygodnia PCK, apel o wsparcie Komitetu Pomocy Zimowej oraz fotogramy instytucji, duchownych, wychowawców wraz z wychowankami i uczniami i inne.

Zgłoszone pewne sugestie czy wątpliwości nie umniejszają wartości naukowej rozprawy mgr Malwiny Sochy. Dysertacja dowodzi pracowitości i ambicji Autorki.

Przygotowana przez Panią Mgr Malwinę Socha monografia *Opieka społeczna w Chełmie od XIX do I połowy XX wieku* jest cenną próbą opracowania dokonań opiekuńczych i pomocowych instytucji i organizacji charytatywnych w wymienionym okresie.

Rozprawa doktorska Pani Mgr Malwiny Sochy spełnia ustawowe wymogi stawiane pracom doktorskim, zawiera bowiem oryginalne ujęcie i rozwiązanie tematu sformułowanego w tytule oraz wykazuje umiejętność samodzielnej pracy badawczej Autorki. Odpowiada więc warunkom określonym ustawą z 14 marca 2003 O stopniach i tytule naukowym, oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami) która z mocy art. 33 ustawy z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 84, poz. 455) ma zastosowanie do niniejszego przewodu, dlatego stawiam wniosek o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Białystok, 23.01.2019 r.

Elwira Jolanta Kryńska